

Mykola Tymoshyk

Kyiv National University of Culture and Arts, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

**Справа заснування Іваном Огієнком журналу
„Рідна Мова” (Варшава, 1932–1933 роки)
(На матеріалах архіву Інституту національної
пам’яті Польщі у Варшаві)**

The Case of the Foundation of *Native Language* Magazine (Warsaw) by Ivan Ohienko (1932–1933) (On the Materials from the Archive of the Institute of National Remembrance of Poland in Warsaw)

Abstract

This article is based on documents from the recently discovered Warsaw-Kholm collection of Ivan Ohienko, kept in the archives of the Institute of National Remembrance of Poland in Warsaw. The subject of study and analysis were documents related to the founding in Warsaw in 1933 of the *Native Language* monthly magazine, dedicated to the study and promotion of the Ukrainian language. In total, these are 177 archival sheets, the content of which has not been known to the public until now.

The analysis is carried out in several directions. First of all, the circumstances of the origin and implementation of the plan, which were unfavourable from the very beginning, have been clarified: the economic crisis in the Western world, the weak organization of Ukrainian emigration. Despite such circumstances, the persistence of the initiator prevailed: he managed to launch the publication of the magazine and to ensure its existence for eight years.

The characteristics of the mail are given by geography (apart from enclaves with a compact residence of Ukrainians and the territory of Poland at the time, a significant number of letters were sent to various countries of Western Europe and America) and authorship (well-known Ukrainian scholars, religious figures, editors, educationalists, as well as high school students, editors of newspapers and magazines, owners of bookstores and printers, graphic artists, activists of Ukrainian public organizations...). Also the question of the various forms of promotion of the publication and filling the address book of subscribers shall be discussed.

Among the most common forms were: publications of informative nature in the existing network of periodicals of the Ukrainian diaspora; creation of a group of distributors of advertising materials and signature checks through personal letters of the editor to colleagues, friends, and acquaintances. An overview of the main actions to support the magazine, which were held in the USA and Canada, is made.

Keywords: *Native Language* magazine, Ivan Ohienko, Ukrainian emigration, Warsaw-Kholm archival collection, archive of the Institute of National Remembrance of Poland, subscription, signature checks, Ukrainian language.

Постановка проблеми та її актуальність

На 2022 рік припало три „круглі” дати, пов’язані з життям та діяльністю непересічної постаті української історії XX ст. – Івана Огієнка (митрополита Іларіона): 140 років від дня народження, 60 років – від часу видруку в Лондоні визнаного за канонічний першого повного перекладу Біблії українською мовою, 50-річчя упокоєння владики в канадському Вінніпезі.

Незважаючи на низку виданих в Україні досліджень про життя і творчість цього діяча та його заборонених донедавна московською владою в Україні творів, його багатюща за обсягом і широка за проблематикою творча спадщина ще не осмислена і не повернена в Україну. Це засвідчує хоча б той факт, що в Постанові Верховної Ради України від 17 грудня „Про відзначення пам’ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках”, Огієнка уперше пошановували на урядовому рівні всього лиш як „церковного, громадського та політичного діяча, історика церкви, мовознавця, лексикографа, педагога”. У цьому документі нема пригадки двох головних іпостасей його вірцевого життєвого чину: як видатного ученого-гуманітарія і як безпосереднього організатора та творця Української держави – міністра двох міністерств (освіти і віровизнань) і тимчасового голови уряду Симона Петлюри¹.

¹ *Postanova Verkhovnoi Rady za №1982-IKh vid 17 hrudnia 2021 roku „Pro vidznachennia pamiatnykh dat i yuvileiv u 2022–2023 rokakh”*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-20#Text>, [05.04.2024].

З іншого боку, віднаходяться все нові й нові, невідомі досі, архівні теки, до творення яких був причетний Іван Огієнко і в яких містяться колосальні, досі незнані дослідникам, історичної ваги матеріали, які слід уже оперативно опрацьовувати, осмислювати та вводити до наукового обігу.

Одна зі свіжих наукових сенсацій – віднайдення й опрацювання автором цих рядків досі незнаної частини архіву Огієнка з його холмсько-варшавської колекції. Донедавна вона вважалася назавжди втраченою. Але за надзвичайно драматичних обставин частина її була врятована 1944 року під час бомбардування Варшави і нині зберігається в архіві Інституту національної пам'яті Польщі у Варшаві.

Про історію порятунку цієї колекції, характеристику її обсягу, проблематики, склад персоналій ішлося в дослідженні автора, вміщеному у сьомому випуску „Studiów Polsko-Ukraińskich”².

Прийшла пора аналізу цієї колекції за окремими тематичними напрямками. І в цій статті автор пропонує ознайомитися зі справою заснування у Варшаві 1933 року науково-популярного часопису, присвяченого вивченню української мови та теорії літератури, „Рідна Мова” – засновником, видавцем і головним редактором якого був Іван Огієнко.

Завдання статті

На основі опрацювання нововіднайденної холмсько-варшавської архівної колекції Огієнка виокремити й систематизувати ту її частину, яка стосується справи заснування нового періодичного друкованого органу – журналу „Рідна Мова”; аналіз провести за такими параметрами:

² M. Tymoshyk, *Nevidomyi dosi arkhiv profesora Ivana Ohiiienka za polskyi period emihratsii: obsiah, personalii, problematyka korespondentsii (na materialakh arkhivu Instytutu natsionalnoi pamiaty Polshchi u Varshavi)* [v:] „Studia Polsko-Ukraińskie”, red. Walentyna Sobol, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2020, nr 7, s. 106–122.

- обставини виникнення та втілення задуму;
- обсяг, географія та автура дописувачів;
- промоція проєкту та формування адресаря передплатників у Європі;
- акції підтримки журналу на американському континенті;
- формування авторського активу та початкового фонду рукописів;
- пошук друкарні та ідея з логотипом.

Виклад основного матеріалу

Обставини виникнення та втілення проєкту

Думка про заснування першого в історії української еміграції щомісячного журналу з об'єднавчим гаслом до всіх земляків („Для одного народу – одна літературна мова, один правопис”) виникла в Івана Огієнка за надзвичайних обставин, які склалися для українців по обидва боки радянського кордону: і на території материкової України, і в низці країн вільного світу, де компактно проживали українці.

На початок 1932 року в Україні починав лютувати штучно створений більшовицьким режимом голод, який сягнув вершини руйнівних наслідків для цілої української нації 1933 року, бо забрав життя мільйонів ні в чому не винних людей. Доти московська влада застосувала кількома хвилями цілий комплекс антиукраїнських репресій, спрямованих передусім проти національно свідомої частини інтелігенції, трудового селянства та прихильників автокефалії Української церкви.

Після програву Української національної революції 1917–1921 років сотні тисяч українців, не приймаючи насаджувані московським режимом порядки на рідних землях, опинилися у вимушеній еміграції. Такі поступово віддалялися від материзни не лише в політичному, психологічному, а й у мовному контексті, привносячи в спілкування між собою в родинних чи

в зорганізованих громадських об'єднаннях усе більше запозичених слів, діалектів, іншомовних кальок.

Історична доба початку 30-х років XX ст. для українських емігрантів на американському континенті відзначилася нечуваною доти там економічною депресією. Зростаюче безробіття, яке неминуче супроводжує будь-який економічний спад, болісно вдарило передусім по емігрантах.

І ось за таких непевних обставин з'являється у Варшаві відчайдух – безробітний уже на той час професор Іван Огієнко, який голосно заявляє про намір створити для українців журнал „Рідна Мова”.

Для когось такий намір здавався б цілковито абсурдним, адже братися за видання щомісячного часопису, не маючи для цього ні найменших матеріальних можливостей, означало фактичне фіаско від самого початку. Але це „для когось”, а не у випадку з Іваном Огієнком. Він був одержимий ідеєю національного відродження українців, вірою в неминучість повернення Української Народної Республіки на обидва береги Дніпра, потребою плекання на чужині будівничих нової України – передусім духовно сильної й патріотично налаштованої української інтелігенції. Він глибоко вірив у силу організованого українського громадянства. На нього передусім і розраховував, висловлюючи свою віру в листі до побратима у Львові Кирила Студинського: „Творімо вперто..., працювати вперто й нестримно, аби тільки громадянство допомогло”³.

Як відомо, „Рідна Мова” виходила у світ щомісячно і без перерви від січня 1933 до вересня 1939 року і поширювалася практично в усіх країнах вільного світу, де існували організовані осередки української еміграції. Журнал припинив своє існування з початком Другої світової війни за наказом німецької адміністрації.

³ *Lyst I. Ohiiienka z Varshavy vid 28 hrudnia 1942 r. do K. Studynskoho u Lviv, Arkhiv Lvivskoi natsionalnoi biblioteky im. V. Stefanyka, f. 29, od. zb. 104, ark. 6.*

Обсяг, географія та автура дописувачів

Усі документи, які мають стосунок до виникнення задуму професора Івана Огієнка про новий українознавчий журнал „Рідна мова”, займають в архівній колекції Огієнка в IPN BU дві справи фонду 1229 і мають такі назви:

1. Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”, Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy – oddział w Kaliszu, metropolity kościoła prawosławnego w Polsce, osób prywatnych (далі – IPN BU 1229/9).
2. Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu, Ukraińskiego Towarzystwa „Wzajemna pomoc”, arcybiskupa Johna Theodorovitcha, osób prywatnych (далі – IPN BU 1229/10).

Перша охоплює документи за 1932 рік і об’єднує 41 аркуш, друга – документи за 1933 рік, загальна кількість документів значно більша – 136 аркушів.

Географічно кореспонденцію умовно можна розділити на три категорії:

- терени тогочасної Польщі, включаючи землі Волині та Галичини (найбільше листів з містечок і сіл Волині; із більших міст Галичини – Львів, Тернопіль, Коломия);
- країни Західної Європи (Чехія, Німеччина, Франція, Бельгія, Люксембург, Югославія та ін.);
- більші міста країн Північної і Південної Америки: Детройт, Монісен, Нью-Джерсі, Міннеаполіс, Кальмар, штати Пенсільванія, Огайо, Каліфорнія (США); Вінніпег, Монреаль, Йорктон, Ошава, провінції Британська Колумбія, Альберта (Канада); Сан-Пауло (Бразилія), Буенос-Айрес (Аргентина).

Автори

Зустрічаємо імена відомих учених-українознавців, редакторів, просвітників, письменників, колег-однодумців Огієнка з роботи в урядових інституціях УНР (Олена Кисілевська, Володимир

Січинський, Володимир Доманицький, Кирило Студинський, Зенон Кузеля, Михайло Стечишин, архієпископ Іоанн Теодорович. Серед дописувачів – учителі, студенти-гімназисти, видавці, редактори газет і журналів, власники книгарень та друкарень, художники-графіки, активісти українських громадських організацій.

Промоція журналу та формування адресаря передплатників у Європі

Серед перших, кому Іван Огієнко надіслав листа з пропозицією допомогти з організацією передплати та стати автором часопису, була Олена Кисілевська з Коломиї, на той час – редакторка і видавчиня відомого журналу „Жіноча Доля” і депутатка від українців Галичини в польському сеймі.

На запросини автора листа відвідати його з родиною у Варшаві пані Олена відповіла, що приїздить туди у справах зазвичай на один день, рідко коли ночує (отож, „від потягу до потягу”), але на листа вважала за потрібне відповісти детальніше.

Передусім, вона вельми радіє з того, що готується до появи у світ новий, так потрібний громадянству мовний журнал і висловлює готовність допомогти чим може. Але як безпосередній творець українськомовного журналу, який існує, а точніше, ледве жевріє, за умов бездержавності нації, винятково на пожертви небайдужої частини громадянства, признається: „Але чи багато поможу? Коли б це було в моїй силі, то не бідувала б так з моїм видавництвом. Та може й легше допомогти доброю радою другим, як самій собі? Побачимо”⁴.

Порада Огієнку від Кисілевської щодо організації передплати серед українського жіноцтва була такою: звернутися безпосередньо до управи організованого жіноцтва – Союзу Українок у Канаді, Америці та на Галичині, у Львові. А я, запевняє, після цього „попру” вашу справу. Авторка листа

⁴ *Lyst O. Kysilevskoi vid 10.11.1932 z Kolomyi do prof. Ohienka u Varshavu*, IPN BU 1229/9.

подає всі адреси і прізвища зверхників цієї організації за окремими країнами.

Із конкретних спромог вона обіцяє таке:

- умістити у своєму журналі інформацію про новий журнал („Відозву цілу містити для наших читачів не доцільно. Її треба переповісти коротше, а заохочуюче. Це зробить нам пані Дучинська, – а в її добрій волі чей же не сумнівайтесь”);
- заохочувати українців до передплати під час її поїздок містами і селами Галичини („Чи це допоможе? Не можна вгадати – мені не допомогло багато. Не можу вгадати – як краще. Але для чужого журналу буду більш сміливою пропагаторкою”).

Кисілевська пропонує Огієнкові обмінюватися кожним випуском нового видання, але присилати дописи до „Рідної Мови” не обіцяє („Співпрацювати трудно – й часу, й основного знання з цієї області нема”).

Цікава прикінцева приписка цього листа: „А за неграмотне писання вибачайте. Се пізня ніч, я ледве рукою рухаю. Думки ніби голови не тримаються. От біда!”⁵

Низка редакцій українських газет безкоштовно вмістила рекламні матеріали про новонароджувану „Рідну Мову” або власні схвальні відгуки. Про це вважав за потрібне повідомити Огієнка зокрема редактор газети „Життя Покуття” з Коломиї Я. Стефанів⁶.

З листа-відповіді Олени Кисілевської випливало, що розраховувати на відчутну поміч колег-однодумців із числа українських редакторів, видавців, керівників громадських рухів та організацій українців в еміграції, які зазвичай були надзвичайно зайняті своїми виданнями чи громадськими обов’язками, не доводилося. Слід було формувати власну мережу

⁵ Ibid.

⁶ *Lyst Ya. Stefaniva z Kolomyi vid 14 lystopada 1932 r. do prof. Ohienka u Varshavu*, IPN BU 1229/9.

з числа надійних і небайдужих українців на місцях, які б могли виконували своєрідну місію представників журналу.

І таких виявилось немало. Віднайдені в архіві листи засвідчують, що звістку про заснування нового часопису свідоме українське громадянство зустріло з ентузіазмом. А найактивніші земляки з різних країв стали пропонували головному редакторові свої послуги. Такі без жодних умов бралися за „чорнову роботу”. Ось лист священника Івана Губи з Ковеля на Волині. З огляду на особний зміст він потребує більшої витинки:

Дістав Вашого листа і дуже зворушений Вашим до мене довір'ям, як рівно ж глибоко вражений тією несправедливістю, яку доводиться Вам зносити. Цілий світ перенісся на спекуляцію сумління, але не всі ще спекулюють, багато є таких, котрі схиляють чоло перед Вашою гідністю. До поширення та підтримки „Рідної Мови” приложу всіх старань. У Ковлі мається лише одна Українська книгарня: ul. Warszawska, 73. Книгарнею керує дуже хороша людина, яка дає свою згоду на продаж „Рідної Мови”. Безумовно, грошова справа не матиме затворів. Вірю в те, що Українське громадянство щиро поставиться до „Рідної Мови” і що Ви, найдостойніший пане Докторе, не зостанетесь самотнім.

Про ті шляхи, з яких „немає вороття”, не варто навіть згадувати. Над нами – Бог, а в наших серцях ще тліють ті святі ідеали, ради котрих ми змушені були залишити рідну землю і все найдорожче. Пошли Вам, Боже, здоровля а успіху⁷.

Добровільно і безкоштовно взявся до справи поширення нового журналу у своєму краї М. Горбович із Косова. Він надіслав на варшавську адресу редакції список із 20 передплатників, які твердо зголосилися матеріально підтримати намір видавати новий журнал. Цікаво, що в тому списку – добродії з різних міст і містечок Галичини: Львова, Тернополя, Сокаля, Кутів, Городенки, Дрогобича, Коломиї, Збаража, Бережан.

Пан Горбович висловлює в листі упевненість, що справа з передплатою піде на краще, коли з'явиться у світ перший

⁷ *Lyst o. I. Huby vid 18 lystopada 1932 r. z Kovelja do prof. I. Ohienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

випуск журналу: „Тоді відразу підеться по домах і збереться передплатників. Незалежно від того, старатимуся зібрати вже тепер деяких передплатників, бо, розумію, що потрібно фондів”⁸. Мешканець села Добривода (неподалік Дубного) Юрій Кульчицький теж належав до тих, хто декларував свою прихильність до журналу не лише на словах, а й на ділі. Через учителя Макара Кашука він набув понад десять адрес учителів округи і переконав їх у доцільності стати передплатниками нового видання⁹.

З метою промоції журналу мешканець села Данильче Микола Горішній вирішив у святковий день Різдва Христового 25 грудня роздавати оголошення й чеки на передплату „Рідної Мови” на майдані біля сільського храму. Село його велике, тож просив у листі терміново вислати до нього 500 примірників оголошень та не менше 30 чеків. Висилаючи до Варшави власні кошти на річну передплату журналу, пан Горішній висловлює переконання, що в його селі передплатників буде більше, ніж замовив чеків, і побажав редакторів, щоб загалом наклад „Рідної Мови” сягнув позначки 5 тисяч примірників¹⁰. На оригіналі цього листа – позначка Огієнка: „Вислав 35 проспектів і 15 чеків”.

Здебільшого незнайомі професорові його помічники на місцях (учителі, звичайні селяни) щиро раділи, коли вдавалося залучити до передплати навіть одного чи двох земляків, і цією радістю ділилися в своїх повідомленнях. З листа Івана Лопуховича із села Четвертня на Волині: „Отримавши повідомлення про видання Вами часопису «Рідна Мова», я, розуміючи вагу цього часопису, звернув увагу на його місцевого українського громадянства. Наслідки є такі, що опріч мене (я вже вислав

⁸ *Lyst M. Horbovycha vid 12 lystopada 1932 roku z Kosova do prof. I. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

⁹ *Lyst Yu. Kulchytskoho vid 22 lystopada 1932 roku z Dobryvody do prof. I. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

¹⁰ *Lyst M. Horishnoho vid 17 hrudnia 1932 roku z Danylche do prof. I. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

передплату чеком на цілий 1933 рік) ще маю два передплатники. З приводу цього не відмовте, вишліть на мою адресу два чеки”¹¹.

На оригіналі цього листа – позначка Огієнка: „Вислав листа і 3 чеки. 17.11”.

Утім, була й інша категорія адресатів, і інша реакція на прохання допомогти. Низка тих, до кого звертався письмово Огієнко у справі заснування свого нового журналу, не відмовляла в цьому, але ставила умови. Ішлося про матеріальне заохочення за виконану працю.

Не раз особисто переживаючи матеріальну нужду на чужині, професор Огієнко розумів, що просто „за так” тратити добрий шмат часу на пошук та переконання потенційних передплатників, до того ж возитися з чеками та рекламними матеріалами, зголоситься не так багато людей. Фактично не маючи за душею жодного зайвого злотого, ініціатор ще не втіленого в життя задуму в таких випадках обіцяв заплатити.

Він ризикував. Але був стовідсотково впевнений у безпрограшності задуму: на це лиш треба було трохи часу та жменьку помічників-однодумців.

Так, у своєму другому листі до С. Вишнівського в Луцьк професор із розумінням ставиться до такої умови й обіцяє за виконану роботу із майбутніх продажів журналу заплатити гонорар 30 злотих. Ішлося про підбір осіб та їхніх адрес, на які можна було звернутися з проханням стати кольпортерами (тобто поширювачами-продавцями) „Рідної Мови”, а також про поширення цими представниками рекламних проспектів, бланків фінансових чеків для переказів редакції коштів за куплені журнали.

Як попрацював луцький адресат на той майбутній гонорар?

„Ужинок” виявився невеликий: лише кілька адрес та попередня домовленість на 15 примірників журналу для продажу – у книгарні НТШ по вулиці Ягеллонській (10 прим.) та sklep із продажу газет А. Критюка (5 прим.).

¹¹ *Lyst M. Horishnoho vid 15 lystopada 1932 roku z Chetvertni do prof. I. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

Вишнівський, якого Огієнко лиш другим листом переконав допомогти, у своїй відповіді зазначив зокрема таке:

Вашого другого листа з дня 22. XI. ц. р. одержав і хоч далі підтримую свого попереднього листа, але все ж Ви мене до деякої міри переконали, пане професоре. Нічого не вдію, такий вже маю „сентимент” до справ національних і громадських, що вони в мене завсіди переважають справи особисті, матеріальні, – таку вже маю вдачу. Я завсіди там, де розходиться про справу українську, національну, де можу в міру своїх скромних сил цій справі чимось допомогти. І тому надсилаю Вам для використання адреси... Адреси ласкаво прошу скорше використати і повернути мені не пізніше 15 ц. м., бо вони мені будуть потрібні¹².

Утім, наприкінці листа нагадує Огієнкові про обіцяний гонорар за зроблене: „Дай Боже Вам успіху, а тоді маю слово Ваше, що таки вишлете мені той гонорар за адреси – 30 зл.”¹³

Варто звернути увагу й на ті листи, в яких дописувачі, хоч і не відмовлялися допомогти редакторів, але відверто висловлювали сумніви в успіху справи. Таким виявився продавець книгарні у Львові Громницький. Ось витинка з його листа:

Не хочу знеохочувати В. п. Професора до цієї так важкої справи, як плекання рідної мови, але признаюсь, що скептично задивляю на всяке видавництво. Днесь люде не хочуть передплачувати щоденних, а що ж доперва говорити про журнал, який має лиш одну ціль, – плекання рідної мови. Таж кожний українець від уродження є спеціалістом від української мови. На всякий случай, бажаю В. п. професорови якнай-лучшого успіху. Може, В. п. Професорови вдасться це чудо розбурхати наше ліниве суспільство і переконати про потребу плекання рідної мови¹⁴.

З поваги до професора Громницький все ж запропонував вислати йому, для проби, 10 примірників першого числа, і якщо вони розійдуться, обіцяв вислати гроші та замовити ще.

¹² *Lyst S. Vyshnivskoho vid 5 lystopada 1932 r. z Lutska do prof. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Lyst Hromnytskoho vid 22 lystopada 1932 r. zi Lvova do prof. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

Акції підтримки журналу на американському континенті

Оголошення про проєкт „Рідна Мова” оголосили майже всі тодішні українські періодичні видання США та Канади, зокрема „Свобода” і „Український Голос”.

Незабаром на варшавську адресу Івана Огієнка (Сталова, 10) посипалися листи підтримки та перші кошти з передплати.

У цьому блоці пошти кількісно переважають листи від поодиноких передплатників. На зворотних адресах конвертів – імена розкиданих злою долею по всіх світах простих українців, які тяжкою працею заробляли собі на хліб насущний. Але з бажання зберегти свою національне єство, свій духовний зв'язок із вимушено покинутою батьківщиною, не асимілюватися серед чужинців, відкладали місяцями центи на передплату української періодики. Зазвичай писані від руки чорнильною ручкою, на підручних аркушах паперу різного ґатунку, ці архівні тепер документи нагадують довірливі сповіді про неймовірні митарства їхніх авторів на непростих еміграційних дорогах. До конвертів вони вкладали вже проплачені чеки – хто на річну передплату, хто на півріччя, а хто – лише на одне число. Сума в більшості переказів – до одного долара.

Так, Михайло Ганущак із американського Детройта, пересилаючи того долара, ніби виправдовується перед редактором за таку малу змогу:

Однак тепер, у розпалі найбільшої світової кризи, дуже тяжко видістати який гріш, щоб можна його жертвувати на таку вознеслу ціль. Думаю, що коли та криза трохи ущухне і часи поправляться на лучче, то можна буде призбирати бодай скромну якусь суму і не тільки передплатити Ваш місячник, але навіть трохи допомогти видавництву... В залученні цього листа посылаю Вам готівкою 1.00 долара і прошу зачислити його на передплату від IV округу Гатьманських Січей в Детройті¹⁵.

¹⁵ *Lyst M. Hanushchaka vid 20 liutoho 1933 r. z Detroita do I. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/10.*

Оригінальні думки про конечну необхідність журналу, який сповідуватиме для українців один правопис, одну літературну мову, висловив у своєму „однодоларовому” посланні до Варшави Семен Стефанишин із поселення Кальмар канадської провінції Альберта:

Не знав я добре рідної мови ще в Старім Краю, а тепер жию від кількох літ тут у Канаді, між українцями з Західної України і з західноукраїнських повітів, головно Ярославського, котрі то села межують з польськими селами і мова в них, що пожалься, Боже. Мішанина слів щось на примір: *гадат, биват, поведал, юж вже, дзісь, тера, студня, ворок* і т. д. Вони кажуть, що говорять по-українськи, а як я говорю, бо хто другий більш чистішою мовою, то вони кажуть: „ти якось гадам по-буковинськи”. Ще в додаток намішали англійщини і з цього виходить таке, що до сліз збирає, але краще плакати є над чим, слухаючи такої мови від людей, котрі звуть себе українцями¹⁶.

У цьому листі пан Семен наголошує, що він, звичайний сільський хлопець, без вищої освіти, гордий тим, як канадці шанують українців і їхню мову; але „щоб запобігти лихові і не загубити нашу мову з-поміж різних нарід”, він пробуватиме вчити її за журналом та й інших до цього спонукатиме.

Суголосну думку висловлює Михайло Стечишин із канадського Йорктона (провінція Саскатун): „Мене тішить, що Ви почали своє видавництво, бо воно тепер конче потрібне. Нам тут його дуже було потрібно. Ми відірвані від України, ми далеко від впливів і духа нашого, а англійська культура ріже в наших душах свої глибокі карби”¹⁷.

Появу „Рідної Мови” для українських емігрантів називає діамантом національного духу Микола Мех із канадської Ошави. На її підтримку він переказує один долар, прохаючи редакцію висилати свіжі примірники журналу на адресу бібліотеки

¹⁶ *Lyst S. Stefanyshyna vid 24 liutoho 1933 r. z Kalmara do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

¹⁷ *Lyst M. Stechyshyna vid 15 kvitnia 1933 r. z Yorktona do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

відділу Українського Запомогового Товариства „Взаїмна Поміч” у цьому містечку¹⁸.

З-поміж заокеанської пошти варто виділити та ввести до наукового обігу лист колишнього львівського гімназиста Федора Луціва, який завдяки своїй наполегливості і працездатності зміг заробити в еміграції кошти на навчання в престижному університеті Нью-Йорка. Здавалося б, на юнака чекала пряма дорога до здійснення американської мрії: стати багатим, утілити свої навички та знання у професії. Але його не полишала хвилювати доля багатьох земляків на чужині і доля рідної мови. У листі до Огієнка він пише:

Чи не найболючіше відчувається брак поправного знання рідної мови на еміграції – от хоч би в З’єднаних Державах, де наша еміграція заражена якщо не на цілковите забуття рідної мови, то бодай на її занечищення чи таке засмічення американізмом... Живучи між американцями, я маю нагоду запізнатися, як вони виучуються своєї рідної мови: вони вчать її від найнижчих кляс до найвищих. Крім того, у них сотки всіляких помісних книжок, словарів і т. п. У нас того немає. „Граматику української мови” Вашого видання з 1925 року я мав нагоду читати в Нью-Йорку, а поза тим – нічого. Тому я з правдивою пошаною та признанням відношусь до Вашої особи й хочу Вам помочи¹⁹.

Цей юнак захопив у Нью-Йорку аж 15 передплатників, надіслав їхні адреси та кошти.

Були й такі, хто сильно хотів читати українською, але не мав де взяти книг чи газет, також не мав ні копійки для передплати. Ось лист, що підкупляє своєю безпосередністю. Його написав Василь Рудюк із бразилійського Сан-Пауло. Родом він із Волині, вивчати в школі українську перед виїздом в еміграцію не довелося, оскільки край цей після Першої світової війни був окупований російською імперією. Тому й листа написав російською. Витинка з нього:

¹⁸ *Lyst M. Mekha vid 24 kvitnia 1933 r. z Oshavy do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

¹⁹ *Lyst F. Lutsiva vid 4 sichnia 1933 r. z Minneapolisa do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

Довідавшись про добрий ваш намір видавати журнал „Рідна Мова”, я дуже цим зацікавився. Але, перебуваючи в критичному стані, не можу стати платним читачем „РМ”. Велике бажання отримати в руки вашу працю осмілює мене звернутися з проханням: якщо буде у вас така можливість, – вишліть мені безплатно. Бодай одне число. Українську мову в моїй школі вчителі зневажали і не вчили. Але я міг навчитися читати вільно самостійно. Вибачте за зухвалість прохання²⁰.

З низки листів можна зробити висновок про живучість давньої української традиції добродійництва: заплатити за себе і ще для когось. Це властиво для низки громадських організацій українців на чужині.

Так учинило, зокрема, Українське товариство „Взаїмна Поміч” із канадського Вінніпега. Рішенням загальних зборів на підтримку журналу „Рідна Мова” було виділено 50 доларів:

Гроші сі вислано через канадійський „Банк оф Монтреал”. Пересилка виносить 20 центів, маєте одержати 49 доларів і 80 центів. Будемо вдячні, коли одержимо від Вас посвідку за одержані гроші. Знов же, Дирекція від себе завізве відділи „Взаїмної Помочі” о передплати „Рідної Мови”²¹.

Від імені товариства листа цього підписав президент М. Стечишин та секретар В. Батицький. З-поміж чужинських передплатників одним із перших стало товариство книжкової торгівлі „Слов’янська взаємність” із Белграда (Югославія). У додатку до листа прикладено банківський чек на 20 французьких франків. Директор-розпорядник цього товариства (прізвище на оригіналі листа нерозбірливе) пропонував послуги з продажу „Рідної Мови” в Белграді за умови, якщо редакція опустить ціну кожного примірника на 20 відсотків²².

²⁰ *Lyst V. Rudiuka vid 18 liutoho 1933 r. iz San-Paulo do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

²¹ *Lyst M. Stechyshyna vid 23 sichnia 1933 r. z Vinnipeha do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

²² *Lyst tovarystva knyzhkovoi torhivli „Slovianska vzaiemnist” vid 1 kvitnia 1933 r. z Bielhrada do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

У наведеному вище огляді листів, які одержував Іван Огієнко від знаних і незнаних йому земляків з-за океану, ідеться про їхній вияв справжньої жертвності й небайдужості до важливої справи для всього закордонного українства. Такою стала в ту пору ініціатива колишнього міністра освіти УНР, безробітного у Варшаві професора щодо заснування щомісячника з вивчення української мови. І непроминальність значення тієї жертвності із забезпечення виходу у світ такого журналу впродовж семи років виглядає з висоти сьогодення тим більш вагомим, якщо уявити, за яких умов матеріального побуту люди жертвували на цю святу справу.

Чітку картину страшної економічної депресії і, відповідно, масового безробіття початку 30-х років у США переконливо змалював у листі до Огієнка на прикладі окремо взятої української громади Української автокефальної православної церкви у Філадельфії архієпископ Іоан Теодорович. Він також одержав лист свого давнього приятеля Івана Огієнка щодо конечної допомоги із журналом. Щодня його перечитував і... відкладав, бо не мав чим допомогти. Але сподівався, що новий день принесе кращі вістки.

Архієпископ описує Огієнкові стан, у якому перебували на той час більшість емігрантів:

Коли почалась депресія і викидання робітників на вулиці, в першу чергу були викинені чужинці. Наслідки цього: храми і інші власності парохій під постійною загрозою публичного продажу, священство, майже без платні, от так ледви тримається, аби сяк-так біду пережити... До парохій звертаємось, але, це безвиглядно, вони самі стогнуть під тягарями своїх довгів. Їм тепер не до єпископа, не до ширших справ церкви. В країні, де щоб найбідніш прожити, треба 100–120 дол., в мене бувають місяці, коли я назгортаю яких 25–30 дол. А витримати в щоб то не було – треба²³.

²³ *Lyst arkhiiepyskopa I. Teodorovycha vid 16 liutoho 1933 r. z Filadelfii do I. Ohienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

Формування авторського активу та початкового фонду рукописів

У відповідь на пропозиції редактора стати автором нового журналу відразу зголосилася низка українських дослідників. Зокрема тих, хто після програву Української національної революції 1917–1921 років спричинився до першої хвилі української політичної еміграції в Празі.

3-поміж таких – Володимир Січинський. У листі до Івана Огієнка він виявив готовність написати оглядову статтю про українське мистецтво, лише хотів уточнити хронологічні межі огляду: нове чи давнє мистецтво? Є в листі й одне застереження – про оплату такої роботи:

За статтю буду просить гонорар. Мое матеріальне становище дуже тяжке. Від місяця вересня 1931 р. одержував на 300 кор. ч. менше, а від 1 січня с. р. – ще на 300 к. ч. Так що тепер одержую платню всього 1000 к. ч. Однак, найгірше те, що десь в серпні-вересні мають зовсім припинити платню у зв'язку з ліквідацією Українського Педагогічного Інституту. Всі мої заходи щодо постійної праці-посади нічого не давали. Приходиться задовольнятися випадковими працям²⁴.

А ось зовсім інший бік справи: колега-однодумець не лише охоче погоджується писати до журналу без гонорару, а й прагне допомогти матеріально тому, хто в більшій скруті. Ідеться про зворушливого листа від Віктора Доманицького з Подебрад (Чехія).

Як відомо, після 1921 року там опинилася значна частина української політичної еміграції. У Празі і Подебрадах для українців коштом уряду відкривалися вищі школи. В одній із них – Українському технічно-господарському інституті (УГТІ), що входив структурно до Української Господарської Академії (УГА), – у рамках курсів українознавства започатковувалися курси з вивчення української мови.

Знаючи тяжке матеріальне становище Івана Огієнка у Варшаві після звільнення з викладання в тамтешньому університеті

²⁴ *Lyst V. Sichynskoho vid 5 travnia 1932 roku z Prahy do I. Ohiiienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

та його бажання фактично на голому місці заснувати новий мовознавчий журнал, Віктор Доманицький вирішив сприяти приятелеві в отриманні хоч якогось заробітку. Як співробітник цього інституту, він виступив із ініціативою запросити прочитати курс української мови саме професора Огієнка. Аргументи на користь такого рішення, із якими виступив Доманський на вченій раді цього вишу, були такими:

ведення таких курсів – то живе діло, і вимагає людей, які жертовно й цілковито віддано і з любов'ю ставляться до свого обов'язку: не тільки до написання курсу лекцій, але й до листування зі студентами; саме такими науковими і людськими чеснотами вирізнявся Огієнко;

з'являлася можливість організувати промоцію журналу „Рідна Мова” серед чеських українців. Оскільки слухачі курсів представлятимуть різні географічні анклавні еміграції, можна було розраховувати на поширення серед них інформаційних матеріалів щодо тематики нового періодичного видання.

Про можливість заробітку, хоча й дуже малого, у листі йдеться так: „Безперечно, оплата праці мізерна, але УТГІ ледве зводить кінці з кінцями та й то лише за допомогою УГА, себто за його фінансовою допомогою. Але я Вас, рідний, добре знаю, що хоч і тяжко Вам живеться, та все ж матеріальний момент грає другорядну роль”²⁵.

Аргументи щодо переконання Огієнка пристати на цю вигідну йому з різних поглядів пропозицію Доманицький закінчує так:

Отже, своїм приступленням до лекторського складу УТГІ улегшите пропаганду „Рідної Мови”. А найголовніше, що це цікава праця, якраз та, яку Ви любите, – безпосередній стик з тими, які хочуть навчитися справжньої літературної української мови, а крім того й велика Ваша заслуга, що за Вашою допомогою Нація набуде декілька сотень грамотних українців, які далі понесуть прищеплене Вами їм знання²⁶.

²⁵ *Lyst V. Domanytskoho vid 18 liutoho 1933 r. z Podiebrad do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

²⁶ *Ibid.*

У свою чергу, Доманицький обіцяє професорові прислати низку своїх статей, у яких ітиметься про значення рідної мови для нації, про обов'язок молоді її шанувати, берегти й розвивати.

Про готовність співробітничати з журналом та обіцянку надіслати першу статтю „після свят” читаємо в листі Зенона Куделі – тодішнього співробітника Українського наукового Інституту в Берліні. Вихід першого числа журналу він привітав такими словами: „Дуже тішуся, що такий журнал вкінці виходить. Хай його й лають деякі бесервісери, хай навіть будуть деякі дрібні помилки от неконксквенції, це не важно, коли є трибуна для справ нашої мови, що справді потребує прихильної оцінки й оброни від деяких пакостей”²⁷.

Окрему групу листів складають авторські матеріали, які в редакціях традиційно називають „самоплив”. Ідеться дописи авторів-початківців, часто графоманів. Такі повсюди, куди знали адреси, активно розсилали свої перші спроби, здебільше поетичні, у надії не лише побачити їх надрукованими, а й отримати від редактора відповіді на поставлені питання.

Показовим у цьому розділі пошти є лист Василя Горбея із села Угринів Сокальського повіту. Він уклав до конверта власний рукопис уже написаної першої поеми „Сотник” і дуже просить редактора повикреслювати неправильні слова та повідомити, чи надається цей твір до друку. Далі цитата, із збереженням стилістики листа:

Прошу мені прислати вказівки: у який спосіб треба писати всякі поезії, вірші, поеми, на чім вони найбільше полягають і з яких часів треба найкраще писати: чи з часів козацьких, татарських, або з війни української року 1918 і т. д. Прошу також мені дати вказівки до писання прози, тобто не віршем. З великим захватом чекаю на відповідь Пана Професора”²⁸.

²⁷ *Lyst Z. Kuzeli vid 1 bereznia 1933 r. z Berlina do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

²⁸ *Lyst V. Horbeia vid 3 travnia 1933 r. z Uhrynova do I.Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/10.

Далі автор ніби виправдовується за можливі недовладності в мові та формі поеми, бо, закінчивши семикласну школу, він не дуже добре оволодів мовою, але сподівається, що „при допомозі журналу «Рідна Мова» ще напишу далеко кращі поеми”.

Пошук друкарні та ідея логотипу

Це була поважна проблема організаційного характеру, за розв’язання якої слід було братися від початку.

У Варшаві важко було знайти друкарню з українськими шрифтами. Віддавна там працювала синодальна, де були різні варіанти шрифтів церковнослов’янською мовою, але вона продукувала здебільшого книги церковного характеру. До того ж, друкарські послуги у столиці були помітно дорожчими, ніж у глибинці.

Огієнко розглядав різні варіанти тиражування „Рідної Мови”, передусім на Галичині: Жовква, Коломия, Луцьк, Львів. З польських теренів – Каліш, Тарнів, Краків.

Від управи відділу в Каліші Українського Товариства допомоги емігрантам з України написав його голова М. Харитоненко. Вітаючи „щасливу думку” про започаткування нового журналу, автор листа повідомляє, що товариство має власну друкарню „Чорномор”, в якій друкує видання Українського Воєнно-Історичного Товариства і могло б узяти на себе друк „цінного журналу по якнайдешевших цінах”. Утім, не знаючи точно розміру журналу, наперед установити ціну друку неможливо. З огляду на це, пан Харитоненко пропонує для підрахування ціни друку надіслати конкретні дані про обсяг журналу та його наклад²⁹.

У другому листі до Огієнка Харитоненко пересилає йому докладний кошторис за кількома технічними характеристиками нового видання. Із цього документу вперше постають фізичні обриси майбутнього журналу у відповідності до задумів засновника. Щодо обсягу, то первинно розглядалися три варіанти: 16, 24 і 32 сторінки. Щодо накладу були два наміри – одна і дві тисячі

²⁹ *Lyst M. Kharytonenka vid 18 lystopada 1932 r. zi Lvova do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/9.

примірників. У відповідності до цих параметрів загальна ціна друку одного числа, якби вона здійснювалася в друкарні „Чорномор”, коливалася від 82,8 до 256,6 злотих. Однак у ці підрахунки не була закладена одна важлива стаття витрат – доставка накладу з Каліша до Варшави, бо потребувало з’ясування, у який спосіб це буде здійснено: залізницею чи автотранспортом³⁰.

Помітно менший кошторис виставила друкарня М. Бойчука з Коломиї, де тиражувалася „Жіноча Доля” Олени Кисілевської. У докладному листі до Огієнка Іван Зубенко переконливо обґрунтував аргументи „за” і „проти” друкувати журнал у Коломиї.

Найголовніший аргумент „за”: найдешевше серед усіх інших друкарень (і це запевнення засвідчив доданий до листа розгорнутий за окремими статтями витрат кошторис-оферта).

Ускладнюючими чинниками співпраці могли стати три обставини:

- а) неможливість оперативно залагоджувати всі редакційні питання, яких зазвичай виникає багато в процесі роботи під час складання, редагування та коректури тексту, також і на різних етапах проходження верстки;
- б) зайві поштові витрати;
- в) неминучі затримки друку через цензуру, яку, за тодішніми польськими законами, зазвичай здійснював відділ місцевого староства, до якого територіально належить та чи та друкарня.

Ураховуючи ці чинники, автор листа як досвідчений редактор і видавець, запропонував Огієнкові найбільш оптимальний варіант обміну коректури на відстані:

- редакція „Рідної Мови” присилає чіткі (найкраще писані на машинці) манускрипти, понумеровані, з поясненнями щодо верстання сторінок;
- верстку першої коректури друкарня висилає прискореним поштовим способом „друк-експрес”;

³⁰ *Lyst M. Kharytonenka vid 21 lystopada 1932 r. zi Lvova do I. Ohienka u Varshavu, IPN BU 1229/9.*

- готовий наклад друкарня доправляє до Варшави залізницею³¹.

У висліді історії пошуків друкарні з найбільш прийнятними цінами за надані послуги друку та доставки накладу вибір редактора випав на друкарню отців василіян у Жовкві. Тут упродовж років тиражувалася не лише „Рідна Мова”, а й другий журнал за редакторством професора „Наша культура”, який почав стабільно виходити від 1934 року, а також книжки самого Івана Огієнка.

Коли дійшло до художнього оформлення, виникла потреба знайти фахівця для виготовлення логотипу й екслібрису.

Із проханням допомоги І. Огієнко звернувся до В. Січинського в Прагу. Він добре знав цього талановитого графіка і мистецтвознавця зі спільної роботи ще в Кам’янці-Подільському. Майбутній автор популярних досліджень „Чужинці про Україну” та „Вступ до українського краєзнавства” викладав тоді у тамтешній українській гімназії та активно відвідував лекції з історії України й мистецтва в Кам’янець-Подільському українському державному університеті, ректором якого був Огієнко. На час листування В. Січинський був викладачем Українського Педагогічного Інституту імені Драгоманова в Празі.

Певне, із цієї причини Січинський не міг не відповісти на звернення колеги. Подякувавши Огієнкові за теплі слова та добру пам’ять про спільну працю в останній столиці України, висловлює свою згоду. Щоправда, із застереженням, чи зможе те виконати якісно: „Ex libris для Вас радо зроблю. Одначе, не певний чи буде добре виконаний. Вже довший час не рисую”³².

За наявними документами архіву не вдалося з’ясувати, чи виконав В. Січинський обіцянку. Скоріше за все, ні. Бо від початку й до кінця журнал так і виходив у світ без цих важливих складових. Журнал верстався в бідному графічному оформленні.

³¹ *Lyst I. Zubenka vid 23 lystopada 1932 r. z Kolomyi do I. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/9.

³² *Lyst V. Sichynskoho vid 5 travnia 1932 roku z Prahy do prof. Ohiiienka u Varshavu*, IPN BU 1229/9.

Назва подавалася звичайним збільшеним шрифтом. Жодних графічних елементів ні на першій, ні на останній шпальтах не було.

Уже пізніше, коли справа зрушила з місця і в редактора-видавця з'явилася можливість заснувати ще один періодичний журнал для українців – „Наша Культура” – ці два необхідні елементи художнього оформлення в новому журналі з'являються. Логотип, екслібрис видавництва „Наша Культура” та мальований заголовок однойменного нового журналу, які від 1934 року стало використовувати видавець, виготовив випускник Лейпцизької художньої академії гравер Микола Бутович, емігрант із Полтавщини. Графічна емблема журналу і видавництва виконана наробувівським шрифтом: стигле гроно на виноградній лозі, обрамлене гілками колючого терну. Віддавна виноградна лоза вважалася символом культури, а терен – це символ її оточення й неминучого „супроводу” в українських реаліях.

Висновки

1. Задум видавати у Варшаві та поширювати по всьому вільному світу мовознавчий журнал із актуальним об'єднавчим для всієї української еміграції гаслом „Для одного народу – одна літературна мова, один правопис” припав на досить несприятливу пору: в Україні лютував голодомор, а в Західній Європі українські емігранти потерпали від спричинених економічною депресією матеріальних труднощів та безробіття. За таких обставин і за умов відсутності найменшої суми початкового фінансового фонду ідея втілення в життя будь-яких гуманітарних проєктів прирікалася на провал. Однак завдяки наполегливості засновника, відомого в діаспорі вченого і чоловічого діяча УНР Івана Огієнка, його сильної віри в самоокупність проєкту та небайдужості української громади з усіх кран світу ідею цю вдалося реалізовувати впродовж неповних 7 років – до закриття журналу німецькою владою на початку Другої світової війни.

2. Документи у справі заснування щомісячника з вивчення і промоції української мови „Рідна мова” посідають у варшавсько-холмській колекції Івана Огієнка, що зберігається в архіві Інституту національної пам’яті Польщі у Варшаві, особне місце. Розміщені за хронологічним порядком у двох теках: окремо за 1932 і 1933 роки. Загальна кількість аркушів у справі – 177. Кожен із цих аркушів містить цінні історичні свідчення про умови, засади, принципи втілення важливих просвітницьких проєктів української еміграції; про живучість української традиції добротворчі для громади справи робити толокою; про чин, покликання, відповідальність і самопожертву української інтелігенції щодо долі української мови, культури, освіти за умов бездержавності нації. Досі жоден із цих документів не був уведений у науковий обіг.
3. Промоція журналу та формування адресаря передплатників у країнах Європи здійснювалася в різний спосіб. Серед найбільш ефективних були: публікація інформаційних повідомлень у максимальній кількості української еміграційної преси; створення активу розповсюджувачів рекламних матеріалів та підписних чеків через особисті листи редактора до колег, друзів, знайомих. Здебільшого ця робота виконувалася ентузіастами на добровільних засадах. У низці випадків редактор письмово підтверджував зобов’язання виплатити гонорар за виконану роботу, але лише після виходу у світ перших чисел та реалізації частини накладу.
4. Кількарічне існування журналу „Рідна Мова” стало можливим значною мірою завдяки вдало проведеним акціям з підтримки видання передусім у США та Канаді, де традиції меценатства та гуртової допомоги на соціально значущі справи для блага української громади були особливо сильними. Окрім збільшення числа передплатників, американські українці часто організовували збірки фондів на журнал „Рідна Мова” серед більших чи менших

організованих просвітніх, культурологічних, історичних, наукових і літературних осередків.

References

- Lyst arkhiepyskopa I. Teodorovycha vid 16 liutoho 1933 r. z Filadelfii do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenka oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu, Ukraińskiego Towarzystwa „Wzajemna pomoc”, arcybiskupa Johna Theodorovitcha, osób prywatnych [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst F. Lutsiva vid 4 sichnia 1933 r. z Minneapolisa do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenka oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst Hromnytskoho vid 22 lystopada 1932 r. zi Lvova do prof. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenka – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”, Ukraińskiego Towarzystwa Pomocy Emigrantom z Ukrainy – oddział w Kaliszu, metropolity kościoła prawosławnego w Polsce, osób prywatnych [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst I. Lopukhovycha Horishnoho vid 17 lystopada 1932 roku z Chetvertni do prof. I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenka – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst I. Ohiiienka z Varshavy vid 28 hrudnia 1942 r. do K. Studynskoho u Lviv*, Arkhiv Lvivskoi natsionalnoi biblioteki im. V. Stefanyka, f. 29, od. zb. 104, ark. 6.
- Lyst I. Zubenka vid 23 lystopada 1932 r. z Kolomyi do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenka – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst M. Hanushchaka vid 20 liutoho 1933 r. z Detroita do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenka oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst M. Horbovycha vid 12 lystopada 1932 roku z Kosova do prof. I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenka – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst M. Horishnoho vid 17 hrudnia 1932 roku z Danylche do prof. I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma

- „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst M. Kharytonenka vid 18 lystopada 1932 r. zi Lvova do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst M. Kharytonenka vid 21 lystopada 1932 r. zi Lvova do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst M. Mekha vid 24 kvitnia 1933 r. z Oshavy do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst M. Stechyshyna vid 15 kvitnia 1933 r. z Yorktona do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst M. Stechyshyna vid 23 sichnia 1933 r. z Vinnipeha do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst o. I. Huby vid 18 lystopada 1932 r. z Kovelja do prof. I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst O. Kysilevskoi vid 10.11.1932 z Kolomyi do prof. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst S. Stefanyshyna vid 24 liutoho 1933 r. z Kalmara do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst S. Vyshnivskoho vid 5 lystopada 1932 r. z Lutska do prof. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst tovarystva knyzhkovoi torhivli „Slovianska vzaïemnist” vid 1 kvitnia 1933 r. z Bielhrada do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” –

- m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst V. Horbeia vid 3 travnia 1933 r. z Uhrynova do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst V. Domanytskoho vid 18 liutoho 1933 r. z Podiebrad do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst V. Rudiuka vid 18 liutoho 1933 r. iz San-Paulo do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Lyst V. Sichynskoho vid 5 travnia 1932 roku z Prahy do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst Ya. Stefaniva z Kolomyi vid 14 lystopada 1932 r. do prof. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst Yu. Kulchytskoho vid 22 lystopada 1932 roku z Dobryvody do prof. I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora pisma „Ridna Mowa” Iwana Ohijenko – m. in. od wydawnictwa „Nowy Czas”... [1932], IPN BU 1229/9.
- Lyst Z. Kuzeli vid 1 bereznia 1933 r. z Berlina do I. Ohiiienka u Varshavu*, Korespondencja kierowana do profesora i redaktora Iwana Ohijenko oraz do redakcji „Ridna Mowa” – m. in. od Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Polsce – oddział w Kaliszu... [1933], IPN BU 1229/10.
- Postanova Verkhovnoi Rady za №1982-IKh vid 17 hrudnia 2021 roku „Pro vidznachennia pamiatnykh dat i yuvileiv u 2022–2023 rokakh”*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-20#Text>, [05.04.2024].